

*Лещенко Т.О.,
Юфименко В.Г.
Українська медична
стоматологічна академія
м. Полтава, Україна
e-mail: tetyana.57@ukr.net
viktoria-poltava@ukr.net*

ЗДОБУВАЧІ ОСВІТИ З ІНДІЇ: ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми соціальної адаптації іноземних студентів в Україні зумовлена зростаючими масштабами міжнародної освітньої міграції. Адаптація іноземних студентів до ситуації навчання й проживання, зумовлена збільшенням потреби в подоланні географічних кордонів для надання освітніх послуг, стала нині важливим, але розв'язаним питанням, яке стримує інтернаціоналізацію сучасної вищої освіти в Україні. Тим часом, потреба в підготовці конкурентоспроможних іноземних фахівців, які розуміють і приймають українську специфіку, – одна з важливих умов сучасного економічного розвитку України. Тому розв'язання проблеми адаптації іноземних студентів до умов навчання й проживання в Україні є на сьогодні не тільки гостро актуальним, а й стратегічно важливим для успішного просування України на світовому ринку освітніх послуг.

Мета нашого дослідження – розглянути форми й умови ефективної адаптації іноземних студентів до життя й навчання в Україні, описати особливості соціально-культурної адаптації індійських студентів.

У зарубіжній літературі проблеми адаптації іноземних студентів розглядаються в контексті індивідуального «входження» представника іншої країни в нову для нього культуру. До 1940-х рр. дослідження концентрувалися на вивченні проблем адаптації мігрантів до життя в іншій країні, на розгляді феномена маргінальності. Після Другої світової війни сформувалися дві основні концепції, що розглядають адаптаційні стратегії людини, яка потрапила

в нову соціокультурну реальність, – концепція культурного шоку й концепція, що описує основні фази адаптації в новій культурі (оптимізм, фрустрація, задоволення). У 1960-і рр. дослідження адаптації набули практичної спрямованості – розроблялися спеціальні програми, націлені на послаблення культурного шоку й допомогу в ухваленні нової культури. Було окреслено основні параметри адаптації: ступінь володіння мовою країни перебування, вік, стать, очікування, характер первинних контактів із місцевими жителями та ін., попередній досвід перебування в іншій культурі. Тут же необхідно вказати дослідження, присвячені акультурації, – поняттю, близькому до соціокультурної адаптації (Р. Редфілд, Р. Лінтон, Дж. Беррі, С. Бочнер та ін.).

У вітчизняній літературі адаптація іноземних студентів розглядається, в основному, в контексті труднощів включення іноземних студентів у навчальний процес на різних стадіях навчання, можливостей оптимізації психолого-педагогічної й дидактичної адаптації. Теорію й практику соціальної адаптації розглядають у своїх працях Л.В. Корель, Л.Л. Шпак, П.С. Кузнєцова, А.М. Анохін, І.Ф. Албегов та ін. Психологічні аспекти адаптації аналізують А.А. Налчаджян, Ф.Б. Березін, В.В. Константинов та ін. Із філософської точки зору адаптацію розглядають В.Ю. Верещагін, Л.Л. Шпак та ін. Питанням педагогічної адаптації, а також соціології й психології студентства присвячені дослідження В.Г. Асєєва, І.А. Шолохова. Проблеми адаптації іноземних студентів висвітлюють Ю.С. Васильєва, О.М. Шевченко, А.В. Зінківський, М.І. Вітковська, І.В. Троцук, Н.І. Пономарьов, А.І. Суригін, В.Б. Антонова, М.А. Іванова, Т.К. Фоміна, Е.Е. Заміська. На сучасному етапі проблеми міжкультурної комунікації й соціальної адаптації іноземних студентів в українському суспільстві помітно актуалізуються, оскільки соціальна адаптація освітніх мігрантів тісно пов'язана з наслідками міжкультурних контактів як для приймаючого суспільства, так і для самих мігрантів[12]. Дж. Беррі виділяє три можливі результати процесу адаптації візитерів: пристосування, реакція й відмова [2].

Ефективність навчання студента-іноземця залежить від того, наскільки успішно він адаптується до нового середовища. Мігранти підлягають стресогенному впливу нової культури, тому навіть за найсприятливіших умов входження в нову культуру їхня адаптація може ускладнюватися[6]. Проживання й навчання в змішаних із українськими студентами колективах відбувається під знаком і взаємного посилення, й ослаблення культурних рис, хоча має тимчасовий характер [1].

Соціальна адаптація особистості – це процес досягнення нею гармонійних взаємин із соціальним середовищем у разі виникнення адаптивної ситуації, процес досягнення відносного пристосування до неї шляхом необхідних змін у структурі особистості (трансформація суспільних норм і цінностей у внутрішні, особисті установки й цінності людини) і способах її поведінки[13]. Адаптація іноземних студентів – складний багатогранний процес, що передбачає пристосування до нового соціокультурного середовища, до нових кліматичних умов, до нової мови й освітньої системи.

Адаптаційні процеси – предмет вивчення цілої низки наук, як гуманітарних, так і природничо-наукових, однак загальноприйнятого визначення для поняття адаптації не маємо. Результатом процесу адаптації стає адаптованість як найстійкіший стан організму в нових умовах. Щоразу, коли в системі взаємовідносин людини з оточенням виникають суттєві зміни, вона неминуче піддається адаптації, яка стає провідною умовою її успішного буття. Завдяки своїй багатоаспектності адаптація – предмет на межі цілої низки наук про людину: філософії, соціології, соціальної психології, педагогіки, медицини та інших. Крім того, вона є не тільки процесом, а й результатом установа й корекції взаємовідносин між особистістю й соціальним середовищем, входження особистості в нову для неї культуру. Отже, успішна адаптація нерозривно пов'язана з можливостями оптимізації психолого-педагогічної й соціально-культурної допомоги.

Розрізняють кілька форм адаптації, які стосуються різних сфер людського існування: фізіологічна, психологічна, соціальна, культурна та ін. Фізіологічну

адаптацію трактують як зміну біологічних механізмів регуляції життєдіяльності задля збереження сприятливого фізичного самопочуття. З точки зору фізіології, розрізняють строкову й довгострокову адаптації. Студенти – група підвищеного ризику і хворіють частіше, ніж представники інших соціальних груп того ж віку.

Основні показники психологічної адаптації – це досить високий рівень самооцінки й невисокий рівень тривожності, позитивний емоційний настрій і радісний душевний стан.

У процесі соціальної адаптації відбувається узгодження умов соціального середовища й можливостей людини, її очікувань і потреб. У зв'язку з тим, що навчання студентів відбувається в групах, їхня особистісна адаптація (звикання до нових умов зовнішнього середовища) безпосередньо пов'язана з їхнім становищем у колективі, причому особистість, група й середовище активно впливають одне на одного.

Культурна адаптація означає освоєння культурних цінностей і особливостей проживання з метою формування комфортного рівня життя[10]. У ситуації навчання в чужій країні до вищезгаданих аспектів адаптації додається адаптація в освітньому процесі, тобто перебудова особистості в рамках включення іноземного студента в нову соціальну роль. Процес адаптації може відбуватися швидше або повільніше, що відбивається і на якості життя іноземних студентів, і на їхніх навчальних успіхах. Ситуація дезадаптації супроводжується неприйняттям норм і цінностей соціального середовища, змішанням цілей і видів діяльності людини, звуженням кола її спілкування й відмовою від розв'язання проблем і т.д.

Викладач, який працює з іноземними студентами, є одночасно організатором, вихователем і помічником. Найбільш важливими компонентами соціально-культурної адаптації іноземних студентів до умов навчання й проживання в Україні є їхнє професійне становлення, формування позитивного ставлення до майбутньої професії, а також – до країни здобуття освіти. Досягнення результатів за цими напрямками неможливе без участі спеціального

викладача, який організовує навчальний процес, а також є куратором, який може найбільш комфортно й оперативно включити студента в соціально-культурний континуум закладу вищої освіти, допомогти йому подолати внутрішні бар'єри, залучити його в навчальне й суспільне життя ЗВО. Основа організації культурно-освітнього простору сучасного ЗВО – це реалізація принципів полікультурної освіти й використання міжнародного досвіду соціально-педагогічної підтримки іноземних студентів із урахуванням специфіки умов українських вишів. Особливість полікультурної освіти полягає в її спрямованості на збереження студентами-іноземцями власної культурної ідентичності за одночасного прийняття нових соціокультурних, освітніх і виховних вимог. Найважливіші умови ефективної адаптації студентів-іноземців такі: а) колективна взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу, спрямована на ефективну адаптацію цих студентів у культурно-освітньому просторі ЗВО; б) рефлексія як основа осмислення студентами-іноземцями, студентами-представниками приймаючого суспільства причин успіхів і невдач навчання, розвитку особистості студента, усвідомлення його творчих можливостей на тлі наявного культурно-історичного досвіду; в) використання соціально педагогічного портрета студента-іноземця, що відображає якості, найхарактерніші для представників того чи іншого регіону, з урахуванням яких вибудовується модель, а надалі й система засобів адаптації цих студентів у культурно-освітньому просторі ЗВО.

Серед проблем адаптації студенти найчастіше називають мовний бар'єр, ностальгію за родиною, труднощі в спілкуванні з місцевим населенням, фінансові негаразди й проблеми зі здоров'ям. Стикаючись із труднощами, іноземці частіше звертаються по допомогу до друзів, ніж до батьків. Перебуваючи в чужій країні, мігранти відчують різні почуття й стани: ностальгію за батьківщиною, друзями й родичами, самотність у новому середовищі, зацікавленість новим оточенням, стрес, дратівливість і безсоння. У більшості студентів складаються дружні стосунки з академічною групою, у вільний час вони займаються своїми справами, читають книги, дивляться

фільми, спілкуються в соціальних мережах; відвідують кафе, клуби, торгово-розважальні центри, зустрічаються з друзями, оглядають місцеві пам'ятки [14, 15]. Часто іноземні студенти беруть участь в університетських заходах.

Останніми роками в українських закладах вищої освіти набагато збільшилася кількість індійських студентів. Індія стала другою у світі країною (після Китаю), громадяни якої здобувають освіту здебільшого за кордоном. Щороку кількість заявок від громадян Індії на навчання в українських ЗВО зростає. Навчання в медичному університеті в Індії обходиться для звичайної індійської сім'ї занадто дорого – 10-15 тисяч доларів за рік. В Україні ж ця сума для іноземного студента значно менша. Різниця відчутна, і вона мотивує індійських батьків заохочувати дітей їхати здобувати освіту за кордоном. Зазвичай вибирають між Китаєм, Філіппінами, Непалом, Латвією, Росією, Грузією, Киргизією й Україною. Остання, за словами студентів, вигідно відрізняється серед інших своїм географічним положенням: близько до Центральної й Західної Європи й далеко від Індії. А чим далі від домівки, тим більше шансів для молоді стати відповідальними й самостійними. Більшість індійських студентів в Україні здобувають медичну освіту. Також вони вивчають авіаційну інженерію, ІТ, економіку й міжнародні відносини. Але приїхати на навчання в Україну непросто. Індія не є країною міграційного ризику, проте, за неофіційними даними, саме для індусів процедура отримання української студентської візи залишається найскладнішою й найдорожчою. Індуси зазнають фінансових труднощів і в Україні. Вони нічого не отримують від свого уряду. Індія занадто перенаселена, й уряд неспроможний надавати стипендії. У більшості випадків допомагають батьки. Деякі зі студентів намагаються будь-яким чином підробити й жити самостійно. Студенти скаржаться, що є проблеми з житлом, оскільки з іноземців хочуть узяти більше грошей.

П'ять українських університетів, де навчається велика кількість індійських студентів, – це Харківський національний медичний університет, ХНУ імені В.Н. Каразіна, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця,

Запорізький державний медичний університет і Українська медична стоматологічна академія (м. Полтава). Індійських студентів улаштовує належний рівень освіти в цих університетах, доброзичливе ставлення українців і гостинне оточення. За свідченнями індійських студентів, їм більше подобаються невеликі українські міста, де спокійно, затишно й немає шуму (в Індії з цим складніше). До того ж, наша країна приваблює індусів своїм кліматом і розташуванням.

Перебуваючи в незнайомій країні, іноземці часто занурюються в ностальгію, страждають від стресів і самотності в новому середовищі. Для запобігання такому стану викладачі мають усіляко допомагати студентам-іноземцям пройти процес психологічної й соціально-культурної адаптації, сприяти їх залученню до соціального й культурного життя нової спільноти, адекватній взаємодії з її представниками [4,11]. Процес адаптації може відбуватися швидше чи повільніше, що безпосередньо впливає на якість життя іноземців і на їхні успіхи в навчанні.

Серед гострих проблем адаптації – мовний бар'єр. Тому викладачі української мови, з якими на початку свого навчання студенти знайомляться, стають для них одночасно порадиниками й вихователями. Перш за все, вивчення будь-якої іноземної мови починається з оволодіння певним лексичним мінімумом. Це дає можливість студентам використовувати мову як засіб спілкування у відповідних ситуаціях і забезпечує досягнення комунікативної мети на певному етапі. Викладач має формувати цей мінімум із урахуванням комунікативних потреб своїх студентів. Для поповнення активного словникового запасу ефективним, на нашу думку, є використання рольових ігор, а також ситуативних завдань, які можуть бути пов'язані з майбутньою професією студентів. Читання також є дієвим засобом збагачення словникового запасу. Тематика текстів при цьому визначається комунікативними потребами, які відповідають стандартним мовним ситуаціям: «Знайомство», «Люди і речі навколо нас», «Моя сім'я», «Час Календар.

Погода», «Їжа», «Покупки», «Моє навчання», «Відпочинок», «Житло», «Переміщення і транспорт», «В аптеці. Купуємо ліки» й інші [7, 9].

Для досягнення необхідного рівня володіння українською мовою кафедра українознавства та гуманітарної підготовки УМСА проводить з індусами країнознавчі екскурсії. Перед кожною екскурсією студенти отримують необхідну інформацію про ту чи іншу пам'ятку, читають коментарі про незнайомі поняття або реалії. Після екскурсії проводяться обговорення, студентам надається можливість розповісти аналогічну інформацію про свою батьківщину. Подібна робота, на нашу думку, стимулює навчально-пізнавальну діяльність студентів-іноземців. Колектив кафедри українознавства та гуманітарної підготовки УМСА також залучає представників цієї талановитої нації до участі в мовно-літературних вечорах, концертах, різних культурних заходах [7, 11]. Велике значення для адаптації студентів-індусів має їхнє входження в соціокультурний простір України, пізнання її історії, культури, національних традицій. Унаслідок такої роботи прискорюється процес вироблення навичок мовленнєвої діяльності, підвищується ефективність навчання, стимулюється пізнавальна діяльність студентів, спрямована на самостійне вдосконалення у вивченні української мови як іноземної [3, 5]. Успішному оволодінню українською мовою сприяє об'єднання аудиторної й позааудиторної роботи, що є важливою складовою навчально-виховного процесу [3].

Розглянемо характерні особливості соціально-культурної адаптації індійських студентів. Індійські студенти – вегетаріанці. Часто вони готують вдома самостійно або відвідують нечисленні кафе з традиційною індійською кухнею. Спеції замовляють з Індії або привозять із собою у великих кількостях. У деяких українських містах, зокрема й у Полтаві, є кілька закладів, пов'язаних з Індією. Це точки з індійською шаурмою й індійські їдальні, де студенти час від часу обідають. Є ще місця, де збираються буддисти, кришнаїти. Там безкоштовно подають індійські страви. Студенти кажуть, що там затишна атмосфера: нагадує батьківщину, усе традиційно, по-індійськи.

Хоча є претензії до української «індійської» їжі. Це більше «мікс» українського й індійського смаків. В Україні індійським студентам дуже не вистачає деяких овочів і фруктів, спецій, рису й бобових з Індії. Індійським студентам подобається українська природа, чисті вулиці. Українці, зі спостережень індусів, спокійні й дисципліновані. Деякі студенти мріють переїхати сюди й перевезти сім'ї. Але багато хто прагне повернутися додому, до батьків, працювати на батьківщині.

Індійські студенти стверджують, що в Україні нетерпимості до них майже немає. Молодше покоління не має комплексів і проблем з англійською мовою, молодь терпиміша й дружелюбніша до індусів. Проте дехто вважає, що вони можуть бути носіями інфекційних хвороб, що буває помітно в громадському транспорті. Але в цілому індійців і українців об'єднують повага до традицій, любов до природи й натуральних продуктів, до індійських фільмів і збереження сімейних цінностей.

З проведеного дослідження можна зробити **висновок**, що процес адаптації індійських студентів у цілому відбувається успішно. Більшість задоволена проживанням в Україні й комфортно освоюється в новій культурі. У новому соціокультурному середовищі індійські студенти стикаються з різними труднощами, зокрема в спілкуванні з людьми, переживають почуття ностальгії по дому, відчують на собі прояви «культурного шоку», але при цьому досить успішно адаптуються до студентського життя. Іноземцям найскладніше звикнути до кліматичних умов. Процес адаптації до нового соціокультурного середовища відбувається і в рамках навчальної діяльності, і під час проведення позааудиторних заходів, що, на нашу думку, сприяє прискоренню цього процесу, а також формує мовну й соціокультурну компетенції [5, 10]. Про успішну інтеграцію в культурне життя академії свідчать факти участі студентів у різних академічних заходах, а також дружні стосунки, які складаються у викладача з академічною групою. У вільний від навчання час студенти ознайомлюються з місцевою культурою, оглядають пам'ятки. Факторами, що утруднюють прогрес соціальної адаптації індійських

студентів, можна вважати незвичний клімат, труднощі навчання нової мови й спілкування з місцевим населенням.

Перспективи подальшого дослідження полягають у створенні адаптаційних курсів або довишівського навчання для іноземних студентів із Індії з метою їх успішної соціально-культурної адаптації до умов життя й навчання в Україні.

Література

1. Антонова Т.В. Процесс социальной адаптации иностранных студентов / Т.В. Антонова, Н.А. Клименова. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsess-sotsialnoy-adaptatsii-inostrannyh-studentov>.
2. Берри Дж. У. Аккультурация и психологическая адаптация: обзор проблемы / Дж. У. Берри // Развитие личности. – 2001. – № 3-4. Режим доступа: http://rl-online.ru/articles/3_4-01/1981.
3. Лещенко Т. О. Використання комунікативного підходу до засвоєння стоматологічної термінології на занятті з української мови як іноземної / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні : матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 21 березня 2019 р. – Полтава, 2019. – С. 125–128.
4. Лещенко Т. О. Навчання української мови в багатоетнічній групі / Т.О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : зб. наук. статей за матеріалами XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (23 жовтня 2020 р.). – Харків : ХНАДУ, 2020. – С. 130-134.
5. Лещенко Т. О. Особливості формування комунікативної компетенції іноземних студентів під час засвоєння стоматологічної термінології на занятті з української мови як іноземної / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Мова і міжкультурна комунікація: теорія та практика : колективна монографія / за наук. ред. Н. Сизоненко. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – С. 204–213.
6. Лещенко Т. О. Соціально-культурна адаптація іноземних студентів англomовної форми навчання у процесі навчання української мови як іноземної на початковому етапі / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів : тези доп. міжнар. наук.-практ. семінару. – Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2018. – С. 140-143.
7. Лещенко Т. О. Сучасний погляд на вивчення української мови іноземцями / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : зб. наук. статей за матеріалами XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (23 жовтня 2020 р.). – Харків : ХНАДУ, 2020. – С.130-134.
8. Лещенко Т. О. Удосконалення мовної підготовки іноземних студентів / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко, О. М. Шевченко // Удосконалення якості підготовки лікарів у сучасних умовах : матеріали наук.-практ. конф. з міжнародною участю. – Полтава, 2016. – С. 124–125.

9. Лещенко Т. О. Українська мова як інструмент професійної адаптації студентів-іноземних громадян в Україні / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко // Актуальні питання медичної (фармацевтичної) освіти іноземних громадян: проблеми та перспективи : збірник статей навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 22 листопада 2018 р. – Полтава, 2018. – С. 54-56.
10. Лещенко Т. О. Формування лінгвокраїнознавчої компетенції іноземних студентів медичних ВНЗ засобом української пісні / Т. О. Лещенко, І. В. Самойленко, В. Г. Юфименко // Творчість Раїси Кириченко в культурному просторі України на покордонні ХХ-ХХІ століть: до 70-ліття від дня народження Березини української пісні : зб. наук. праць. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – С. 253-263.
11. Лещенко Т. О. Шляхи удосконалення мовної підготовки іноземних студентів / Т. О. Лещенко, В. Г. Юфименко, О. М. Шевченко // Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., м. Чернівці, 11-12 жовтня 2018 р. – Чернівці, 2018. – С. 111–113.
12. Шевченко О. В. Особливості педагогічного спілкування з іноземними студентами / О. М. Шевченко, В. Г. Юфименко // Навчання іноземних студентів в Україні: традиції,реалії,перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції з міжнар. участю. – Полтава : ПДАА, 2015. – С. 46–50.
13. Юфименко В. Г. Питання з'ясування причин молодіжного (студентського) сленгу / В. Г. Юфименко // Сучасна сім'я. Освіта, Медицина. Психологія. Психотерапія. Можливості співпраці : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Полтава, 2007. – С. 10–11.
14. Юфименко В. Г. Живем и учимся в Украине : пособ. по русскому языку для иностранных студентов / В. Г. Юфименко. – Полтава, 2014. – 54 с.
15. Юфименко В. Г. Соціальні мережі як ефективне середовище комунікації в мовній підготовці іноземних студентів / В. Г. Юфименко // Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика : матеріали Всеукр. навч.- наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). – Полтава, 2020. – С. 272-275.